

աշխարհագրէտները եւ սրանչիւի ատլասներ յօրինուեցան, եւ ամբողջներուն խորու-թիւնը զինուորական երկրաչափներու աշխատութեան նիւթ եղաւ. եւ անով կու տայ մեզ հեղինակը ցուցակ մը Ալժէրի ամբողջներուն քարտէսները գծող հեղինակներուն եւ անոնց գրութեանց, Հետաքրքրական նիւթ մ'է եւ անով կ'ուզէ փակել պատմական իր այս աշխատանքը երբ ուսեց զոյներով կը նկարագրէ Ալժէրիի Առողջարանութիւնը ֆրանսական գրաւումէն առաջ եւ վերջը. հակադրութիւնը հոս շատ ակնյայտնի է եւ դուրս կը ցատկեցնէ զարգացած եւ ֆրանսայի նման պետութեան մը գրաւումին օգտակարութիւնը:

Ատլասները որոնք թուով 130 են, գրեթէ կենսական մասը կը կազմեն. 1-14 հին դարու կը վերաբերին, յունալատին աշխարհագրէտներու. 15-34 միջին դարու են, որոնցմէ վեցը արաբ աշխարհագրէտներու, իսկ Ֆլաքեալը Portulans-Plannispheres տիտղոսով կը ներկայացուին. 1080 թուականէն մինչեւ 1529: 35-65 որ նոր ժամանակներու կը պատկանին, Ֆլաւման դպրոցի գործեր են, իսկ 66-130 ֆրանսական դպրոցի, յորս եօթը հատը յատկապէս խանգատեանի:

Այսպիսի մասնակար թայն եւ կարեւոր գրքի մը աղբիւրները հեղինակը դարձեալ

երեքի բաժնելով կը դիւրացնէ մեզ իր գործածած գրութիւններուն որոշ զաւա-փար մը առնելը. հին, միջին եւ նոր դարերու բաժանումով կու տայ մեզ ցուցակ մը զանազան հեղինակներու, ընդհանրապէս ֆրանսացիներէ կազմուած, ուսկից քաղած է իր պատկառելի այս աշխատութեան նիւթը:

Ի սրտէ կը շնորհաւորենք խանգատեանի այս գործը որ պատիւ կը բերէ մեր Հայ ազգին. եւ կը մաղթենք որ օր առաջ տը պագրութեան կարենայ յանձնել Հայաստանի իր Ատլասը, որով մեծ պակաս մը պիտի լեցնէ մեր մէջ. Ի զուր չէ որ Ազգաց Ժողովը զնախատելով մեր քարտիսագրին ցարդ հրատարակած աշխատութիւնները, պաշտօնապէս յանձնարարած է իրեն իւրաքանչիւր ազգի համար յօրինել Ատլաս մը, եւ նա այժմ զբաղած է Պաղեստինու Ատլասով, ամենէն շատ աշխարհի այդ անկիւնը գրաւելով այժմ Ազգաց Ժողովի ուշադրութիւնը. սակայն Հայն ունի իր իրաւունքները եւ անձկութիւնները, եւ մեր Ազգին պատմութիւնը խտացած շքեղ հատորի մը մէջ, անգամ մ'ալ պիտի գայ արթննելու ժողովուրդներու բախտը վրեժ ոռոգ ժողովականներու խիղճը:

Բարիկ

Հ. ՔԵՐԵԲ Վ. ՔԱՌԱՅԵԱՆ

Մուրատեան վարժարան 2 ցունիս 1980

“A L'OMBRE DE LA CIVILISATION,”

Անատոլեան կեանքէն առնուած հայ ընտանիքի մը պատմութիւնը վիպագրուած: Փոլ Պօստի գեղեցիկ յառաջաբանով մը կ'ուրուագրէ վերջին ջարդերու սոսկումները, քաղաքականութեան ձգտող նոր թուրքերուն կը հասկցնէ որ գործը խօսքին հակասելու չէ: Եւ շատ նրբամտութեամբ կը հասկցնէ որ թուրքը այն ատեն կրնայ քաղաքակրթ ճամբարուի, երբ դադրի հա-

յերը հալածելէ, եւ բողոքի ձայն կը բարձրացնէ հայական ջարդերուն համար:

Քրիմիթէլ կը գրէ ֆրանսերէն որ իր մայրենի լեզուն չէ, եւ ոչ ալ իր զարոցի լեզուն: Եւ մեզի ծանօթ նիւթերու վրայ կը գրէ, նիւթեր որոնք մասամբ մը անծանօթ են օտարներուն, որով կը ծանրանայ մեր արեւելեան բարքերուն վրայ. կը չափազանցէ հարսանեկան նկա-

բազմութեանց մէջ, ընթերցողը Հայաստանի ինչ և նոր ստեղծիկ սովորութիւններուն տեղեկ ըլլալով, չի կրնար հաւատալ որ առանց տանուտէրի տեսութեան տունէն ներս կրնայ մտնել հայրս մը:

Վիպասանը խելացին անխելք, և անխելքը խելացի կը ներկայացնէ, և ատով կը խնդայ դարուս քաղաքակրթութեան քթին: Մեր ծերունի Արարատը՝ կեանքին փորձ ըլլալով, առանց յուսահատելու կը զարմանայ, չի զայրանար իր զաւակներուն դէմ պայքարող Եւրոպայի քաղաքակրթութեան վրայ: Եւ կը հուսատայ որ 1922ին անկարագիր Լոզանեան վեհաժողովին մէջ մահուան կը դատապարտուինք ըրիտօրոնէութիւնը և քաղաքակրթութիւնը:

Վէպի հոգին Արեւեան գերդաստանն է, որուն պատմութիւնը, որուն հոգեբանութիւնը, որուն նկարագիրը ամբողջովին կ'ուրուագրուի հայ սրտին մէջ: Անոր առաքինութիւնները, անոր ջղագրութիւնը, անոր ընտանեկան բարքերն իրենց թերութիւններովը, իրենց առաքինութիւններովը՝ եւրոպայի ընթերցողներուն ուշադրութիւնը կը գրաւեն, ատով Եւրոպացին Հայուն մէջ կը տեսնէ նկարագրի անմահ վանմութիւնը:

Քաղաքակրթ Եւրոպան թուրքին ձեռքով եթէ օր մը քնաչինջ ընէ հայութիւնը, ո՛ր պիտի գտնուի ան. խենթ Առաքելը խելացի պատասխանը կու տայ. «Հոն ուր կը գտնուէր ծնանելէն առաջ»: Եւ տեսէք ինչպէս խենթ մը կրնայ խնդալ իր հաւածողներու տխմար գողոցութեան վրայ:

Հեղինակը կը ծաղրէ նաեւ ամբնական սէրը իր այս մէկ խօսքովը, թէ «Սէրն է գրոյս գործոցը տկար մարդկութեան»: Եւ սիրոյ վրայ չի ծանրանար՝ վէպը սիրցնելու համար. զի իր վէպը հայ նկարագրին ըջութիւնը պատկերելով, անտարակոյս

տկար մարդկութեան դասակարգէն դուրս կը հանէր մարդու և առողջ բարքերու տէր հայութիւնը:

Քրիսթիէլ «Քաղաքակրթութեան շաղկի տակ» գործուած մեծ ոճիւրը, այն՝ որով Եւրոպան իր սառն անտարբերութեամբ առիթ կու տար թուրքին մէկ միլիոն հայ զոհեր զոհաբերելու, աննկարագրելի բարբարոսութեամբ, հեղինակը վիպասանական գոյններով նկարելով այդ մեծ ոճիւրը, արեւն արտասուելով կը ծիծաղի Եւրոպայի քաղաքակրթութեան վրայ: Մենք հայերս նորութիւն մը չենք գտներ այդ իրական նկարագրութեան մէջ, բայց հարկ է որ զայն կարգանք, քանի որ շուտով մոռցանք այդ ոճիւրին գործած անմոռանալի սաւերը՝ Հարկ է որ Եւրոպան զայն կարգայ և յիշէ որ այդ ոճիւրով ինքն իրեն ծիծաղած է իր քաղաքակրթութեան վրայ: Հարկ է որ կարգայ ոճագործը ինքը, որ հասկնայ թէ Ուրաղոյութիւն — թրքութիւն ըսել է:

Վիպասանը Քրիսթիէլ ծածկանունին տակ չուզեր ծածկուիլ և երկտող յառաջաքանովը կը յայտնէ իր յայտնի անունը. փաստաբան Գրիգոր Թելլալեան որ տասնեակ տարիներ առաջ մէկ քանի հատոր երկեր հրատարակած է:

Իր այս վէպովը յարգելի վիպասանը պատիւ կը բերէ մեր Մուրատ — Ռաֆայէլեան վարժարանին, ուր սիրեր է գրականութիւնը, ուր իրմէ առաջ զրականութեան ուսուցիչներ եղած են Մկրտիչ Պէշիկթաշլեան, Արփիար Արփիարեան, ուր իրմէ վերջը կըթուեցան և հոյականոցան երկու բանաստեղծներ Դանիէլ Վարժան և Ահարոն Տատուրեան:

Մենք կը մաղթենք որ շարունակէ իր սկսած այս վիպական ճիւղը, ուր յայտնի ցոյց կու տայ խոհուն ու զիտուն կարողութիւնը:

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ